

תוכן עניינים

מבוא	3
פרק 1 – הבניינים וספר התהילים של מליסנדה	5
כנסיית הקבר – החלק הדרומי	5
הקתדרלה של סנט גיימס	9
הקבר של המלכה מליסנדה	12
ספר תהילים של המלכה מליסנדה	14
פרק 2- משמעות הצורה- כיצד קובעים את המשמעות של הצורה	16
פרק 3 – פרשנות הצורה, האם הצורה היא ממוצא ארמני או מוסלמי	19
פרק 4 - דיון בפרקים	22
סיכום	26
ביבליוגרפיה	27
נספחים	29

מבוא

בעבודת מחקר זו בחרתי לחקור את תקופת ממלכת ירושלים הצלבנית במאה ה-12, בהתמקד על המלכה מליסנדה, שהייתה המלכה הצלבנית הראשונה שנולדה ושלטה בירושלים. נושא עבודת המחקר הוא שורשיה הארמנים של המלכה מליסנדה. בחרתי לבחון את נושא המחקר ע"י שאלה מנחה שתעזור לי להתחקות אחר שורשיה הארמנים של המלכה –

האם המבנים הקשורים לפטרונות מליסנדה נמצאים מאפיינים ארמניים?

כמו כן, אחקור מס' מבנים שקשורים לפטרונות מליסנדה:

הקבר של מליסנדה בסנט מריה

כנסיית הקבר – החזית הדרומית

הקתדרלה של סנט גיימס

ספר תהילים של מליסנדה

על מנת לחקור את המבנים הללו, אעשה שימוש במחקרים שבחנו את המבנים והתבליטים בהקשר למוצא – צלבני, גוטי, צרפתי, מוסלמי, ארמני, סורי וכדומה (תוך התמקדות בארמני ובמוסלמי) ואנסה לקבוע אם יש משמעות לתבליטים ולצורות הללו, וכיצד קובעים אם הם ארמנים או מוסלמים.

כמו כן, אשתמש מעט במחקרים אודות האומנות הארמנית, על מנת למצוא חפיפה בין האומנות במבנים הללו לבין אומנות ארמנית ידועה. כמו כן, אדגיש גישות מחקר שונות, לרוב אעשה שימוש במחקרים של נורית כנען קידר, מרים רוזן איילון ומידע מספריו של שילר אלי.

חשוב לזכור, כי רוב האומנות מימי הביניים עד המאה ה-14, אינן חתומות. נורית כנען מצביעה על כך, שאולי בעקבות זה התפתח המחקר בנושא תולדות האומנות העוסק בזיהוי אומנים ועבודתם. כמו כן, קשה לרוב לדעת את חלקו של הפטרון לעומת זה של האומן בקביעת יצירת האומנות. לעיתים נדירות מוזכר הקשר בין האומנים לפטרונים בכתבים שקשורים לתולדות המקום, אך תיעוד כזה הוא נדיר ולא חושף מידע רב. הצגה חסרה זו, אינה מאפשרת לחשוף מידע על הסיבות ליחס ולזיקה בפועל בין הפטרון לדימוי הכנסייה ועיצובה או לגישתו בדבר ההחלטה על תוכנית היצירה¹.

קשה עם זאת לעקוב אחר הקשר בין האומן לפטרון, עם זאת, ניתן לעקוב אחרי פעולתם של פטרונים כנסייתיים, מלכותיים בעיקר או שמגיעים מאצולה.

נראה כי הפטרון בד"כ מבקש להעיד על תפיסותיו ע"י בחירת טיפוס המבנה ומיזם האדריכלות המסוים בתוכו, כמו גם על תבליטים וציורים מסוימים המעידים על שורשיו או על ערכי הכנסייה. כל אלו יחד עוזרים לנו להבין את תפיסותיו של הפטרון בנוגע למבנה הנתון².

לאורך השנים, הניחו חוקרים רבים כי המבנים, התבליטים והארכיטקטורה בממלכה הצלבנית מימי הביניים היא בעיקר צרפתית, רומאית או גוטית. אך מהתבוננות נוספת, נמצאו פרטים רבים מן המבנים הללו שלא נחקרו דיו, אם בכלל, והם שייכים לתרבויות נוספות ומגוונות, בניהם גם התרבות הארמנית³.

¹ כנען קידר נורית, "פטרון ואמן בימי הביניים: קווים לזהויות חידתיות במאות ה-12 וה-13 זמנים – רבעון להיסטוריה ' 77 , ע' 21-22. 2001-2002 (להלן: כנען קידר, פטרון)

² שם עמ' 25

³ Nurith, Kanaan – kedar, "Architectural Sculpture of the Latin Kingdom: Its Eastern and Western Sources," *Assaph - Studies in Art History*, 9, 2004, p 85 (see: Kanaan – kedar, Architectural)

בחרתי בנושא זה לא רק על מנת להתחקות אחר שורשיה של מליסנדה, אלא גם על מנת לתמוך במחקרים אלו, לדעתי זה חשוב על מנת להבין את שורשי המלוכה הצלבנית בירושלים וההשפעה שלה על התפתחות הכנסייה והנצרות.

המלכה מליסנדה, מעצם היותה פטרונית אומנות הטביעה את חותם שורשיה במבנים אותם עיצבה, ובכך השאירה את שורשיה הארמנים, אם אכן כך יעלה בעבודה המחקר שלי, וכסממן להשפעה ארמנית לא רק על המראה הפיזי של הכנסייה או המבנה, אלא גם על ההשפעה שהייתה לה ולשורשיה על התפתחות הכנסייה וערכיה.

רקע כללי קצר אודות המלכה מליסנדה

מליסנדה, ביתו הבכורה של המלך השלישי של הממלכה הצלבנית בירושלים – בלדוין השני. היא נישאה, נשואים פוליטיים לפולק רוזן אנצ'ו ומיין, ואביה של מליסנדה הכתיר גם אותה וגם את בנה על מנת להבטיח את המשכיות השושלת. לאחר מותו של אביה, פולק ומליסנדה היו שליטים משותפים, אך לבסוף, פולק השתלט על המלוכה ונישל את מליסנדה – הדבר הביא לסכסוכים אלימים בין משפחות האצולה שתמכו במליסנדה.

בשנת 1143 נהרג פולק בתאונה צייד ומליסנדה הפכה לשליטה הבלעדית, היא קיימה יחסים ענפים עם הכנסייה והקימה מנזרים רבים, היא הייתה שותפה לפעולות מלחמתיות וסייעה רבות למסע הצלב השני. לאורך כל שלטונה, לאורך הסכסוכים עם בעלה ולאחר מכן עם בנה על כס השלטון, נהנתה מליסנדה מתמיכת הפטריארכיה הירושלמית וראשי הכנסייה שתמיד תמכו בה וגיבו אותה בכל מעשיה⁴. מליסנדה נודעה כפטרונית האומנות בממלכה הצלבנית בירושלים. ידוע כי תמיכתה באמנים וסופרים הייתה רבה ובעזרתה התפתחה אומנות אשר מיזגה בין מזרח ומערב בין חומות ירושלים⁵. כמו כן, המלכה מליסנדה, היא האישה החשובה ביותר שכתב עליה וויליאם מצור של האימפריה הלטינית, תיאורה, אופי פעולותיה בכתביו מעידים יותר מכל על הפטרונות העמוקה שלה לאומנות בירושלים ולכנסייה, הרבה יותר מכל אישה אחרת בכתביו⁶.

מבנה העבודה,

בפרק ראשון אחקור את המבנים הנקשרים למליסנדה: הקבר של מליסנדה בסנט מריה (עין יהושפט, כנסיית הקבר – החזית הדרומית, הקתדרלה של סן גיימס – פירוט הצורות והתבליטים במבנים אלו שנקשרו לבחירתה של מליסנדה, ומדוע הם נקשרים למליסנדה. כמו כן, אכלול גם את ספר תהילים של מליסנדה שגם בו יש מוטיבים ארמנים.

⁴ Folda, Jaroslav, "Melisende of Jerusalem: Queen and Patron of Art and Architecture in the Crusader Kingdom", **Volume 1, Leiden**, Boston: Brill, 2012, pp. 433-435 (see: Folda, Melisende)

⁵ Folda, Jaroslav, "Images of Melisende in manuscripts of William of Tyre's history of Outremer: 1250-1300", **Gesta, Vol 32, No 2**, 1993, pg 97 (see: Folda, Images)

⁶ Folda, Images, pg 98

